

СУЧАСНІ ВИМОГИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

Калужна Т. Г.

У статті висвітлено особливості професійної підготовки вчителя. Показано напрями, складові та сутність сучасних вимог до професійної підготовки вчителя. Наголошено на основних чинниках нових підходів до підготовки майбутнього вчителя.

Ключові слова: професійна підготовка, підготовка майбутнього вчителя.

В статье отражены особенности профессиональной подготовки учителя. Показаны направления, составляющие и сущность современных требований к профессиональной подготовке учителя. Отмечены основные факторы новых подходов к подготовке будущего учителя.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, подготовка будущего учителя.

The article elucidates peculiarities of professional teacher training. It shows the directions, components and essence of modern requirements to professional teacher training. Emphasis is placed on the main factors of new approaches to preparing prospective teachers.

Key words: professional training, professional training of future teachers.

В усіх країнах світу реформування систем професійної підготовки здійснюється з урахуванням професійної компетентності випускників. Підготовка майбутніх спеціалістів, зорієнтованих на розвиток рівня їх готовності до професійної діяльності, є головним напрямком в удосконаленні їх кваліфікації [3].

У будь-який часовий період людства вимоги до викладачів і учителів завжди були високими. Сьогоднішні вимоги до професійної підготовки майбутніх учителів продиктовані спадком радянського періоду, для якого "була характерна надмірна централізація освіти, повномасштабна ідеологізація навчально-виховного процесу" [1, с. 6], що "виявилось у нехтуванні національним змістом, у формалізації педагогічного процесу, в утвердженні авторитарної педагогіки" [1, с. 16]. У 90-х рр. минулого століття розпочалися перетворення у системі національної освіти і серед головних тенденцій було виокремлено: "збільшення можливостей для здобуття вищої освіти завдяки розширенню мережі вищих навчальних закладів та урізноманітненню форм отримання освіти; появу поряд з класичними типами вищих навчальних закладів "неуніверситетського" сектору; академічну мобільність" [1, с. 6–7]. Реформування освіти України природно поширюється і на педагогічну освіту. Вводяться нові системи оцінювання навчальних досягнень учнів і студентів та система кредитів. Запроваджується ступенева підготовка спеціалістів, вводиться нова система кваліфікацій з метою наступного переходу до двоступеневої системи "бакалавр – магістр". Пропагуються ідеї демократизації, європейського співтовариства, навчання протягом життя, мобільності студентів і викладачів, компетентнісного підходу.

Постановка проблеми. В останні десятиріччя перед вищою педагогічною школою України стоїть завдання переходу до формування професіоналів, які б могли у своїй майбутній професійній діяльності поєднувати глибокі фундаментальні теоретичні знання і практичну підготовку з постійно зростаючими вимогами інформаційного суспільства. Основні положення щодо національної освіти і ролі педагогічних кадрів знайшли відображення у законах України "Про освіту", "Про вищу освіту", Державній національній програмі "Освіта" (Україна ХХІ століття), Національній доктрині розвитку освіти в Україні, Державній програмі "Вчитель", Концепції педагогічної освіти.

На розв'язання проблем, пов'язаних з підготовкою, професійною діяльністю та післядипломною освітою педагогічних працівників, на забезпечення гарантованої державної підтримки у цій сфері спрямована Державна програма "Вчитель". У Концептуальних засадах розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір (2004) [8] наголошується, що основними завданнями розвитку педагогічної освіти є: забезпечення професійно особистісного розвитку майбутнього педагога на засадах особистісної педагогіки; приведення змісту фундаментальної, психолого-педагогічної, методичної, інформаційно-технологічної, практичної та соціально-гуманітарної підготовки педагогічних та науково-педагогічних працівників до вимог інформаційно-технологічного суспільства та змін, що відбуваються у соціально-економічній, духовній і гуманітарній сферах, у дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладах; модернізація освітньої діяльності вищих педагогічних навчальних та наукових закладів, які здійснюють підготовку педагогічних і науково-педагогічних працівників, на основі інтеграції традиційних педагогічних та новітніх мультимедійних навчальних технологій, а також створення нового покоління дидактичних засобів; запровадження двоциклової підготовки педагогічних працівників за освітньо-кваліфікаційними рівнями бакалавра і магістра; вдосконалення системи відбору молоді на педагогічні спеціальності, розширення цільового прийому та запровадження підготовки вчителя на основі договорів; удосконалення мережі вищих навчальних закладів та закладів післядипломної педагогічної освіти з метою створення умов для безперервної освіти педагогічних працівників. На ключовій ролі учителя у сучасних і майбутніх продуктивних змінах в освіті та суспільстві наголошується в документах

міжнародних організацій (ЮНЕСКО, Європейського Союзу, Ради Європи, Європейської Комісії, Європейської асоціації педагогічної освіти тощо). Наприклад, у доповіді Міжнародної комісії з освіти для ХХІ століття "Освіта: прихований скарб" [9, с. 26–27] зазначається, що: 1. Важливість ролі вчителя повинна бути визнана суспільством, і його необхідно забезпечити необхідними повноваженнями, а також відповідними засобами для викладацької діяльності. 2. Виникає необхідність розвитку зв'язків і партнерських відносин із сім'ями, економічними підприємствами, асоціаціями, культурними діячами тощо. 3. Професійна діяльність викладачів повинна бути організована таким чином, щоб вони мали можливість удосконалювати свої знання, а також користуватися усіма досягненнями у межах різних сфер економічного, соціального і культурного життя. 4. Важливим є обмін викладачами та встановлення партнерських відносин між навчальними закладами різних країн. Завдяки цьому можна забезпечити додаткове підвищення якості освіти, а також глибше ознайомитися з іншими культурами, іншими цивілізаціями, іншим досвідом. Усі ці напрямки повинні бути предметом діалогу і навіть контрактів з організаціями викладачів, виходячи за межі суто корпоративного характеру таких форм діяльності.

Мета статті – розкрити найважливіші сучасні вимоги до професійної підготовки майбутніх учителів, що ставляться у зарубіжних та вітчизняних наукових публікаціях.

Аналіз досліджень і публікацій. Модернізація вітчизняної освіти і її входження у загальноєвропейський освітній простір висувають нові вимоги до професійної підготовки майбутніх учителів. Як зазначає І. Зязюн, сучасний педагог повинен виконувати "не роль "фільтра" для пропускання через себе навчальної інформації", а бути "помічником у роботі учня, перебираючи на себе роль одного з джерел інформації"; "в ідеалі педагог стає організатором самостійного навчального пізнання учнів, не головною діючою особою в групі учнів, а режисером їхньої взаємодії з навчальним матеріалом, один з одним і з учителем" [4, с. 56]. На думку науковця, учитель "завжди уособлював у собі мудрість суспільної свідомості і мав непересічний вплив на все суспільство. Він завжди був громадянином і професіоналом, він завжди був наставником, поводитирем у майбутнє. Він не може бути поза політикою, але, володіючи особливим суспільним статусом, йому слід дотримуватися золотого світового правила демократії: "Політика лише до порогу школи". У виборі громадянських і професійних орієнтирів йому допоможуть вищі національно-державні інтереси, смисл і природа освіти, її соціальне призначення" [4, с. 17–18]. Л. Хомич наголошує, що на сучасному етапі динамічного розвитку суспільства ставляться принципово нові вимоги до педагогічних працівників, а вищій школі потрібно відмовитися від набутих стереотипів у підготовці майбутніх спеціалістів і так організувати навчально-виховний процес, щоб студенти пройшли всі стадії професійного становлення, які б забезпечували формування в них цілісного досвіду самостійної діяльності [6, с. 29–30]. В. Ковальчук вважає, що сучасний учитель передусім "має бути висококваліфікованим і далекоглядним професіоналом, свідомим та відданим патріотом України, тонким психологом, котрий володіє інформаційними та педагогічними технологіями" [5, с. 15].

Формування особистості майбутнього педагога відбувається у процесі навчання, яке є невід'ємним складником його професійно-педагогічної підготовки. Одним із пріоритетів навчання є прищеплення інтересу в студентів до обраної професії, розвиток умінь та навичок самостійної роботи, прагнення до творчого пошуку, оволодіння рефлексією власної діяльності тощо.

Як свідчить аналіз педагогічної літератури та наукових матеріалів, підготовка вчителя до професійної діяльності набуває статусу надзвичайно актуальної проблеми. Сучасному виробництву потрібен фахівець, який повинен глибоко усвідомлювати своє місце в перебудовних процесах, ґрунтовно володіти теоретичними знаннями, професійними вміннями і навичками, готовий до діяльності у складних умовах конкуренції, здатний до самонавчання, самопізнання, самовдосконалення. Різні аспекти формування особистості педагога та питання вдосконалення підготовки фахівців у вищих педагогічних закладах висвітлено у дослідженнях О. Абдуліної, Л. Кондрашової, Н. Кузьміної, В. Кузя, О. Мороза, Н. Половникової, В. Семиченко, В. Сластьоніна, Г. Троцько, Н. Хміль, О. Щербакова та ін.

За останні десятиліття в Україні активізувалися пошуки дослідників у галузі зарубіжної та вітчизняної теорії та практики професійної підготовки вчителів. Зокрема, досліджено професійно-педагогічну підготовку вчителів у Великій Британії (В. Базуріна), систему підготовки та підвищення кваліфікації педагогічних кадрів у Німеччині (В. Гаманюк, Т. Вакуленко), проблему педагогічної майстерності вчителя в теорії та практиці педагогічної освіти США (Р. Роман), систему підготовки педагогічних кадрів у Норвегії (В. Семилетко), професійну підготовку вчителів у країнах Західної Європи в другій половині ХХ ст. (Л. Пуховська), підготовку майбутнього вчителя до організації навчального діалогу в професійній діяльності (І. Глазкова), модернізацію професійної та світоглядно-методологічної підготовки сучасного вчителя (В. Ковальчук) тощо.

На сучасному етапі формування єдиного європейського простору найголовнішими ознаками професійної підготовки вчителя-європейця має бути сконцентрованість навколо ідей демократії та інноваційного навчання [8]. Підготовка сучасного педагога повинна відповідати вимогам, що ставляться до інноваційної діяльності, потрібне моделювання структури такої діяльності майбутнього педагога, яка формує готовність до сприйняття, розробки або використання новітніх освітніх програм, технологій та не впливає на його професійну позицію. Як би не змінювався час, ціннісні установки і віяння, педагог-майстер буде затребуваний завжди. У сучасних умовах усе більше з'являється вчителів-майстрів своєї справи: вчителів року, вчителів-експериментаторів, дослідників, які працюють творчо. Це фахівці вищої кваліфікації, високої культури, розробники авторських програм, які володіють альтернативними педагогічними технологіями, індивідуальним стилем роботи, найповніше

реалізують свій творчий потенціал, досягають високих результатів у навчанні і вихованні, розвитку підростаючих поколінь.

Кожний учитель повинен удосконалювати свою педагогічну майстерність, яка є вищим рівнем педагогічної діяльності, що виявляється у творчості вчителя, у постійному вдосконаленні мистецтва навчання, вихованні й розвитку людини. Педагогічна творчість розглядається як стан педагогічної діяльності, за якого відбувається створення принципово нового в змісті, організації навчально-виховного процесу, у вирішенні науково-практичних проблем. Педагогічна діяльність сучасного педагога – це прояв постійної різнобічної творчості. Вона передбачає наявність у педагога сукупності творчих здібностей, якостей, дослідницьких умінь, серед яких важливе місце посідають ініціативність і активність, глибока увага і спостережливість, мистецтво нестандартно мислити, багата уява та інтуїція, дослідницький підхід до аналізу навчально-виховних ситуацій, розв'язання педагогічних завдань, самостійність думок і висновків.

Аналізуючи праці вчених, І. Глазкова виділяє три складові професійної підготовки вчителя:

- 1) психолого-педагогічна підготовка (Н. Кузьміна, О. Піскунов); взаємозв'язок теоретичної підготовки та педагогічної практики (О. Абдулліна, Л. Кондрашова), професійна освіта (В. Сластьонін, Н. Хмель);
- 2) спільна діяльність професорсько-викладацького складу зі студентами (М. Кобзєв, В. Страхов);
- 3) професійно корисні види діяльності (С. Вершловський, Л. Лесохіна) [2].

Одним із важливих вимірів учительського професіоналізму є здатність до професійного розвитку. Англійський педагог Делла Фіш виділяє такі здатності вчителя:

- здатність до теоретизування у практиці і розпізнавання теорії “лежачих” і ґрунту власної діяльності;
- свідомість власних теорій і теорії в застосуванні;
- здатність дослідження власної практики;
- здатність оперування практичною дослідницькою активністю на рівні класу;
- уміння вдосконалення практики, розпізнавання дрібних помилок і робота над їх ліквідацією [8].

Головне завдання професійно-педагогічної підготовки студентів – оволодіння певним обсягом теоретичних знань з дисциплін педагогічного циклу, а також практичними вміннями і навичками для роботи в школі, формування особистісних якостей, потрібних майбутньому вчителю для співпраці з учнями. Головною ланкою у змісті педагогічної освіти є теоретичний і практичний компоненти у підготовці майбутнього вчителя. Тому, на нашу думку, професійно-педагогічна підготовка вчителя повинна включати такі три компоненти:

- опанування теоретичних дисциплін педагогічного циклу;
- професійні курси;
- педагогічна практика у школі.

Метою педагогічної практики є підвищення рівня та якості підготовки вчителя, яка дає майбутньому вчителю дві можливості:

- адаптуватися до навчального середовища, в якому він займає активну позицію та у співпраці з учителями і учнями максимально розкриє свої професійні здібності;
- створити умови переходу від навчально-пізнавальної до самостійної майбутньої професійної діяльності.

Принципом освіти вчителів повинна бути багатогранність, широкий обсяг змісту навчання, пізнання і творення цінностей, а також володіння необхідними здібностями. Навчання і професійне вдосконалення повинні творити основу професійного розвитку вчителя, а також сприяти оптимальному розвитку молоді та спрямуванню її розуміння проблем майбутнього.

Найважливішим завданням професійної підготовки студентів у вищому навчальному закладі є формування достатнього рівня професійної компетенції майбутнього вчителя.

Професійна компетенція – це сукупність теоретичних знань із педагогіки, психології, методики викладання предмета та вмінь їх практичного використання в роботі в загальноосвітньому навчальному закладі [10].

Необхідність модернізації вищої педагогічної освіти дозволяє виділити такі базові компетентності випускника педагогічного ВНЗ:

- 1) прийняття активної життєвої і професійної позиції;
- 2) орієнтація на соціальне і професійне самовизначення і самореалізацію, здатність до самоорганізації;
- 3) освоєння основних професійних навиків, практичних умінь у професійній сфері;
- 4) формування й володіння професійними цінностями і якостями, що відповідають загальнолюдським нормам;
- 5) досягнення сучасного загальнокультурного рівня і сформованість професійної культури [3].

У підготовці педагога важливими є такі характеристики: професіональна мотивація, фундаментальність, методологічна обґрунтованість, професійна направленість підготовки студентів, багатифункціональність, комплексність у змісті, організації, методиці та контролі, емоційна насиченість, активізація самостійної пошукової навчальної та науково-дослідної роботи студентів.

Наше суспільство зацікавлене у фахівцях, здатних самостійно діяти, приймати рішення, відповідати за їх реалізацію, адаптуватися до мінливих умов сьогодення. Педагогіка завжди прагнула відповідати вимогам прогресивного розвитку людини і суспільства [8]. Для поліпшення підготовки майбутніх учителів у сучасній концепції педагогічної освіти розроблено нові підходи до системи професійного навчання вчителя. Основними чинниками нових підходів до підготовки вчителя є:

– соціально-економічні (зміни в суспільній свідомості та поява нових цінностей в освіті, інтереси особистості мають більше значення, ніж навчальні програми та плани, створюються умови для постійного звеличення людини, гармонізації її відносин із державою, природою, суспільством тощо);

– практичні (поява нових типів навчальних закладів, окрім загальноосвітньої школи, для них потрібен учитель з цілісним уявленням про професійну діяльність, який повинен оволодіти у процесі психолого-педагогічної підготовки спеціальними вміннями та навичками взаємодії та спілкування; для того щоб підготовка вчителя відповідала сучасним вимогам, потрібно активізувати розробку методологічної та теоретичної основи педагогічної освіти);

– теоретичні (зумовлені соціально-економічними та практичними змінами у розвитку народної освіти; педагогічна освіта розвивається шляхом формування у педагогів цілісного уявлення про свою професійну діяльність, через це більшість педагогічних закладів України у навчальні плани включає інтегровані курси психолого-педагогічних дисциплін і на цій основі цілеспрямовано організовує формування професійно важливих якостей майбутнього вчителя, його професійної свідомості, поведінки та розвитку індивідуальності) [10].

Викладачу необхідно навчитися будувати викладання предмета разом зі студентом, адаптуючи його до того, що є у ВНЗ, і готувати до майбутньої професійної діяльності. Технології підготовки вчителя повинні забезпечувати суб'єктну позицію того, кого навчають, у ході його пізнавальної діяльності, орієнтувати його на постійний саморозвиток. Цьому сприяє індивідуалізація педагогічної підготовки, в результаті якої майбутній учитель працює за індивідуальною освітньою програмою, складає професійний автопортрет, учиться формулювати і забезпечувати особисту педагогічну концепцію, стратегію і тактику професійної життєдіяльності. Важливо використовувати в педагогічних дисциплінах проєктні технології, вчити майбутнього вчителя створювати проєкти шкіл сьогоденного і завтрашнього дня, проєктувати і будувати професійні стосунки. Отже, педагогічна освіта є необхідним засобом інтелектуального розвитку людства. Головним завданням вищої педагогічної школи є підготовка вчителя як індивідуальності та гармонійної особистості з цілісним уявленням про професійну діяльність, яка творчо та свідомо виконує свої професійні функції, підвищує науковий та професійний рівень.

Висновки. Необхідно удосконалити професійну підготовку майбутніх учителів і посилити роль учителя в суспільстві. Одним із важливих чинників цього є визначення вимог до майбутніх учителів, до їх професійної підготовки, яка повинна бути орієнтована на багатогранну майбутню професійну діяльність. Професійна підготовка майбутніх учителів повинна мати на меті не тільки засвоєння студентами сучасних знань із загальнопрофесійних і фахових дисциплін, виховання високоосвіченої, культурної, гармонійно розвинутої особистості, а й пропагувати ідеї інклюзивної освіти, здоров'язберігаючого та ціложиттєвого навчання, освіти в інтересах сталого розвитку, компетентнісного підходу, демократії, створення єдиної зони європейської освіти, толерантності.

Перспективи подальших пошуків у напрямку дослідження. Майбутніх учителів треба спрямовувати на таке оволодіння інформаційно-комунікаційними та інноваційними технологіями, щоб вони стали для них не лише засобом для унаочнення навчальної інформації, а життєвою необхідністю для професійного й особистісного росту та самовдосконалення.

Література

1. Будак В. Д. Якість педагогічної освіти – майбутнє України / В. Д. Будак // Технології неперервної освіти: проблеми, досвід, перспективи розвитку : збірник статей до традиційної IV Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Миколаїв : Вид-во МФ НаУКМА, 2002. – С. 3–6.
2. Волкова Е. Н. Суб'єктність педагога: теорія і практика : автореф. дис. ... д-ра психол. наук : спец. 19.00.07 "Педагогічна психологія" / Волкова Е. Н. – М., 1998. – 50 с.
3. Гурін Р. С. Підготовка майбутнього вчителя гуманітарного профілю до застосування нових інформ. технологій у навч. процесі загальноосвітньої школи : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 "Теорія і методика професійної освіти" / Гурін Р. С. – О., 2004. – 21 с.
4. Зязюн І. А. Інтелектуально-творчий розвиток особистості в умовах неперервної освіти / І. А. Зязюн // Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи : монографія / за ред. І. А. Зязюна. – К. : Віпол, 2000. – 636 с.
5. Ковальчук В. Ю. Модернізація професійної та світоглядно-методологічної підготовки сучасного вчителя : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 "Теорія і методика професійної освіти" / Ковальчук В. Ю. – К., 2006. – 34 с.
6. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: бібліотека з освітньої політики / за заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : К.І.С., 2004. – 112 с.
8. Наказ МОНУ "Про затвердження Концептуальних засади розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір" № 998 від 31.12.2004 р.
9. Образование: сокрытое сокровище (Learning: The Treasure Within) Основные положения Доклада Международной комиссии по образованию для XXI века. – Издательство ЮНЕСКО, 1996. – 31 с. – (Электронная версия основных положений Доклада подготовлена МОО ВПП ЮНЕСКО "Информация для всех" в 2007 году).
10. Семченко Н. О. Педагогічні умови формування лідерських якостей майбутніх учителів у позааудиторній діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 "Теорія і методика професійної освіти" / Семченко Н. О. – Х., 2005. – 20 с.

